

Спеціалізований вченій раді Д 35.051.03
Львівського національного університету
імені Івана Франка

вул. Січових Стрільців, буд.14, м. Львів,
79000

ВІДГУК

**опонента - доктора юридичних наук, СТОВБИ ОЛЕКСІЯ
ВЯЧЕСЛАВОВИЧА**
на дисертацію ДУДАШ ТАМАРИ ІВАНІВНИ
**на тему « ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА »**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Ступінь актуальності обраної теми дисертації. Актуальність дисертації обумовлена насамперед обраною темою дослідження, яку, без сумніву, слід віднести до однієї з ключових у сучасній теорії і філософії права. Адже будь-яка справжня наукова робота у галузі фундаментального правознавства безумовно має містити експліцитну чи, принаймні, латентну відповідь на низку одвічних правових питань: як існує право, як воно здійснюється, яким чином воно співвідноситься з іншими режимами соціальної регуляції (мораллю, релігією, тощо). Пошуки відповідей на ці питання є актуальними доти, доки існує правознавство як таке.

Вказаним критеріям поза сумнівом відповідає робота Т.І. Дудаш. Адже правова аргументація – це один із можливих підходів до осмислення того, як же дійсно існує право. Слід згадати, що всупереч догматам класичного правового позитивізму буття права не слід ототожнювати з існуванням позитивної норми права. Адже самої наявності нормативного припису ще замало для того, щоб можна було казати про те, що право існує. Будь-яке існування права «запускається» специфічним діянням, яке є релевантним у правовому розрізі і вимагає застосування співмірних йому правових наслідків. Слід зауважити, що цей зв'язок (між діянням і наслідками) не встановлюється

автоматично, але потребує зусиль багатьох учасників правової ситуації – сторін, суду, експертів, свідків і т.п. Окрім того, хоча у законодавстві зазвичай прописані правові наслідки вчиненого діяння, проте які саме з них слід застосувати у даному конкретному випадку – найбільш дискусійне питання, яке вирішується у ході правового спору. Ще більш складною стає ситуація, коли з різних причин законодавство не містить тих правових наслідків, які були б адекватні тому, що відбувається, чи вимагає застосувати такі правові наслідки, які явно невідповідні скоєному (наприклад, застосування диктаторських законів від 16.01.2014 р. проти учасників Майдану).

Заповненню саме цих прогалів якраз і присвячена правова аргументація, яка є темою дисертаційного дослідження Т.І. Дудаш. Адже визначити, які саме правові наслідки треба застосувати в результаті вчиненого діяння, стає зрозумілим тільки в ході аргументування сторін. Тут ми маємо справу із складним сплетінням позицій і доводів, риторичних прийомів та логічних ходів, які у своїй сукупності складають живу тканину буття права. В свою чергу і судові рішення, в якому приймаються одні аргументи, відкидаються інші, висувуються власні, у суді вищої інстанції перетворюється лишень на один з аргументів, який підлягає оцінці. Таким чином, усе існування правової реальності може бути у певному ракурсі представлене у вигляді правової аргументації, тобто сукупності тієї діяльності та засобів, за допомогою яких право втілюється у життя (с.24). Відтак саме у ході аргументування правники шукають відповіді на ключові питання: що саме сталося, як те, що сталося, впливає на правопорядок та які правові наслідки слід застосувати до того, що сталося, щоб виправити той вплив на правопорядок, якого завдало відповідне діяння? Оскільки, як вже було підкреслено, навіть закон ніколи не дає чіткої однозначної відповіді, але завжди містить декілька можливих варіантів вирішення спору, саме у ході правової аргументації сторони і суд з'ясовують те, які ж саме правові наслідки є в найбільшій мірі адекватними вчиненому діянню, дозволяють цілісно осмислити його та винести справедливе рішення. Відтак слід констатувати, що дисертація Т.І. Дудаш, присвячена загальнотеоретичній характеристиці правової аргументації, беззаперечно є

актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані у дисертації положення, висновки і рекомендації є належним чином обґрунтованими. Вказане обґрунтування у тексті дисертаційного дослідження представлено на трьох рівнях.

По-перше, положення дисертації мають належне методологічне підґрунтя. Так, як зазначено у тексті роботи (с.21), методологічну її основу становить діяльнісний підхід, що дозволив схарактеризувати правову аргументацію у найбільш загальному сенсі як юридичну діяльність уповноважених суб'єктів (правове аргументування), засобами якої є правові та інші аргументи та яка має бути завершена створенням зарґументованого правового припису. З огляду на те, що сама правова аргументація являє собою різновид діяльності, у даному випадку можна казати про адекватність обраного метода предмету дослідження. Також діяльнісний підхід доповнюється діалектичним методом (який розуміється дисертанткою, щоправда, дещо нетрадиційно, поза межами вчення про загальний зв'язок і розвиток). Діалектичний підхід дозволив розглянути правове аргументування як дискурсну діяльність, яку провадять у діалозі. Також Т.І. Дудаш застосовує і низку інших методів (загально-теоретичний, моделювання, логічний тощо).

По-друге, наукові положення і висновки дисертації обґрунтовані зверненням до корпусу наукових праць і досліджень. Список використаної літератури становить 534 позиції, що достатньо багато навіть у контексті докторської дисертації. При цьому особливо слід відзначити той факт, що більш ніж 300 джерел – це іноземні роботи, опрацьовані мовою оригіналу. Значну цінність дослідженню додає і те, що переважна більшість з використаних праць не була відома вітчизняним науковцям взагалі або була знана тільки через посилання у інших книгах. Також безумовною позитивною рисою роботи є відсутність «прохідних» праць, тобто те, що уся вказана література була дійсно використана у ході дослідження. Окрім того, перевагою дисертації є її полемічність. Т.І. Дудаш у роботі не просто наводить думки інших дослідників, але й піддає їх критиці (с.с.100, 103, 105, 110-111, 164 тощо), що позитивно впливає на рівень

обґрунтованості роботи.

Натомість, третій рівень обґрунтування положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації, становлять нормативно-правові акти і судова практика. Слід зауважити, що дисертантка використовує не тільки національне законодавство та рішення українських судів, але й активно звертається до рішень ЄСПЛ, практики застосування ЄКПЛ, які згідно доктрини «живого організму» становлять органічну єдність (див. напр. с.с.268-290 тощо). До того ж зазначені джерела не сприймаються як догма, але є об'єктом критичного осмислення (див. напр. с.с.320, 328 тощо), що безумовно посилює наукову аргументацію дисертантки. Усе це, у сукупності з практикою КСУ та судів загальної, адміністративної та господарської юрисдикції дозволяють отримати системне враження від того, як правова аргументація втілюється у судову діяльність.

Відтак у підсумку слід констатувати, що робота Дудаш Т.І. безумовно відзначається високим ступенем обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і рекомендацій.

Достовірність і новизна наукових положень. Достовірність отриманих результатів підтверджується застосуванням широкого спектра джерел, включаючи наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також законодавчі нормативно-правові акти, судову практику ЄСПЛ та національних судів, що безпосередньо стосуються досліджуваної проблематики.

Наукова новизна отриманих результатів. Новизна забезпечується розробкою низки наукових положень, запропонованих вперше, тих, що авторка удосконалила, та таких, що набули подальшого розвитку на матеріалі дослідження.

У дисертації викладено авторську концепцію (теоретичну модель) правової аргументації як складника юридичної діяльності, яка забезпечує, що отримані в результаті основних видів юридичної діяльності правові приписи не є свавільними.

Так, Т.І. Дудаш уперше розмежовано концепційно й термінологійно: правове аргументування як діяльність; заргументованість предмета цієї діяльності як якість її результату і правову аргументацію як сукупність чи систему засобів

цієї діяльності; термін «правова аргументація у найбільш загальному сенсі» використано як позначку найбільш широкого поняття, що охоплює усі зазначені вище – діяльність, засоби і результат. Надано авторські визначення понять правового аргументування й аргументації наслідків. Також дисертанткою вперше виокремлено позитивістські і непозитивістські підходи до визначення поняття правової аргументації в доктринальних джерелах, запропоновано й обґрунтовано загальну модель правової аргументації у юридичній діяльності з позицій загальної теорії права. Слід зауважити, що така модель відображає, як переходять від діяльності щодо правового аргументування до результату – правовий припис отримує таку формальну властивість як його заргументованість для реципієнтів, з урахуванням використаних для цього засобів. Крім того, запропоновано юридичну конструкцію «склад (корпус) правового аргументування» як таку, що входить до загальної моделі правової аргументації, а також авторську методику оцінювання заргументованості правового припису за 11 запитаннями-критеріями. Також дисертанткою сформульовано низку інших принципово нових положень.

Окрім того, у дисертації удосконалено обґрунтування того, що ототожнення мотивування й аргументації не має достатніх підстав на лексико-семантичному рівні, уточнено критерії класифікації правової аргументації, конкретизовано розуміння трьох усталених підходів до дослідження правової аргументації (логічного, риторичного, діалектичного) шляхом виявлення ознак кожного з них та визначення їх ваги у загальнотеоретичному дослідженні правової аргументації. Також авторкою розглянуто поняття аргументувальної ситуації з огляду на правове аргументування та поглиблено її розуміння як контекстуального тла для правового аргументування, яке впливає на те, які саме суб'єкти здійснюють аргументування, з якою метою, тощо. Окрім вказаних, дисертанткою вдосконалено низку інших наукових положень.

У дисертації набули подальшого розвитку: твердження щодо розмежування поняття правової та юридичної аргументації з огляду на використані засоби; концептуальні підходи до правової аргументації – логічний, риторичний та діалектичний; розуміння аргументових структур у правовій аргументації. Т.І. Дудаш встановлено, що такими, що забезпечують переконливість аргументації та

що їх найчастіше створюють у правовій аргументації, є конвергентна та пов'язана аргументові структури. Їхню наявність можна виявити, реконструювавши правову аргументацію, а свідчити про неї можуть певні мовні показники (індикатори). Окрім того, у дослідженні Дудаш Т.І. набули подальшого розвитку низка інших наукових положень.

Оцінюючи дисертацію загалом, можна стверджувати, що у ній здійснено ретельний аналіз обраної теми, що стало основою для досягнення важливих науково-теоретичних та практичних результатів, які мають значення для розвитку теорії права та характеризуються науковою новизною.

Особистий внесок здобувача. Положення, що виносяться на захист, є результатом самостійного наукового пошуку авторки дисертації. Теоретичні положення, концепції, висновки, тези та рекомендації, представлені в роботі, сформульовані на основі власного дослідження, системного аналізу наукових праць, національних та міжнародних джерел права та судової практики. Апробація матеріалів дисертації є достатньою. Структура дисертації побудована згідно логіки викладення матеріалу і завершується чітко сформульованими висновками.

Відсутність академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Дисертаційна робота Дудаш Т.М. відповідає принципам академічної доброчесності. У дисертації та наукових працях, які відображають її результати, відсутній академічний плагіат, фабрикації та фальсифікації. Використані наукові тексти, ідеї, напрацювання, результати і матеріали інших авторів супроводжуються наявністю відповідних посилань.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційного дослідження.

Незважаючи на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Дудаш Тамари Іванівни, у роботі наявні деякі дискусійні положення.

1. При описі теоретичної моделі правової аргументації у тексті дисертації відсутня чітка експліцитна відповідь на те, яким чином співвідносяться авторська модель та виділені Т.І. Дудаш три основних підходи до

розуміння правової аргументації (логічний, риторичний, діалектичний). Чи є теоретична модель якимось четвертим підходом, який дає можливість усунути ті недоліки, які притаманні трьом іншим? Чи теоретична модель правової аргументації має методологічний характер і дає можливість адекватно розглянути не тільки досліджуване явище (правову аргументацію), але й критично проаналізувати три зазначених вище підходи? Чи, можливо, авторка мала на увазі щось інше? Відтак, під час публічного захисту бажано було б отримати окреслення авторського бачення цього питання.

2. Активно використовуючи прикметник «правовий» (правова аргументація, правове аргументування тощо) авторка уникає чіткого визначення авторського праворозуміння: що вона сама розуміє під правом? Адже від цього залежить змістовне наповнення самої аргументації та критерії її правової релевантності. Так наприклад, на с.61 авторка зазначає, що у неопозитивізмі правова аргументація ототожнюється з правом, що є наслідком більш ширшого її розуміння, ніж пропонує правовий позитивізм. Проте яким чином у межах розробленої Т.І. Дудаш авторської концепції (теоретичної моделі) правової аргументації саме правова аргументація відрізняється від моральної, релігійної та інших різновидів аргументації? Адже сама авторка відзначає, що у разі відступлення від позитивістської парадигми у обсяг правової аргументації дуже часто потрапляє і аргументація позаправова – моральна, етична, релігійна, тощо (с.с.89, 115 тощо). Чи слід це розуміти так, що поза межами позитивно-правового підходу ми не маємо чіткої предметної ідентифікації досліджуваного явища, а сам прикметник «правовий» не має власного наповнення і слугує простою узагальнюючою назвою для позаправових різновидів аргументації (політичного, морального, світоглядного тощо)? Відтак можна припустити, що конкретизація того, що саме дисертантка розуміє під правом сприяло би більш чіткому окресленню досліджуваного явища, тобто визначенню специфіки саме *правової* аргументації.

3. Викликає запитання авторське визначення діалектичного підходу до

правової аргументації як «дискурсної діяльності, яку провадять у діалозі» (с.19, с.137 і далі). Адже традиційно діалектичний підхід у вітчизняній науці розумівся як така теоретико-методологічна установка, яка розглядає явище у його розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами. Натомість дискурсна діяльність чи діалог є предметом не діалектики, а дискурсивної філософії, діалогічного підходу тощо. Тому бажано було б почути авторське роз'яснення цього моменту.

4. Також до роботи можна висунути і декілька технічних зауважень. Так, не можна погодитися із ідентифікацією Є. Булигіна як португальського дослідника (він є аргентинцем українського походження, який народився у Харкові) (с.39). Окрім того, абзац на с.300 дисертації механічно відтворено (перенесено) на с.336. Також, незважаючи на те, що робота переважним чином ретельно вичитана та заслуговує на позитивну оцінку стилю, у тексті наявні деякі технічні помилки (наприклад, при формулюванні новизни – с.23, визначенні процедурних правил діалектичної дискусії – с.157 тощо).

Разом з тим висловлені зауваження носять здебільшого дискусійний характер та не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації нормативним вимогам.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що докторська дисертація Дудаш Тамари Іванівни є завершеною, самостійною науковою працею, яка містить ґрунтовне теоретично-правове узагальнення та новаторське висвітлення проблеми створення теоретичної моделі правової аргументації. Робота вирізняється комплексним підходом до аналізу актуальних питань правової аргументації та практичних питань правозастосування.

Реферат дисертації відповідає її змісту та відображає основні положення та результати дослідження. Дисертацію та реферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Дисертаційна робота за змістом, структурою, актуальністю, оформленням, науковою новизною, практичною значущістю та висновками відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня

доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка – Дудаш Тамара Іванівна – на основі публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

Головний науковий співробітник

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз імені засл. проф. М.С. Бокаріуса»

Доктор юридичних наук

[Signature]
Олексій Стовба

Особу та підпис Олексія Стовби засвідчую.

*Завідувач
відділу кадрів*

Свен ШПРАНЕНКО